

**POEMELE HOMERICE
ÎN VERSIUNI
ROMÂNEȘTI ȘI TURCEȘTI**

O ABORDARE CONTRASTIV-TIPOLOGICĂ

ICBAL ANEFI

**POEMELE HOMERICE
ÎN VERSIUNI
ROMÂNEȘTI ȘI TURCEȘTI**

O ABORDARE CONTRASTIV-TIPOLOGICĂ

**EDITURA UNIVERSITARĂ
București**

Colecția FILOLOGIE

Referenți științifici: Prof. univ. dr. Alexandru GAFTON, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași
Prof. univ. dr. emerit Ștefan GĂITĂNARU, Universitatea din Pitești
Conf. univ. dr. Neriman HASAN, Universitatea „Ovidius” Constanța

Redactor: Gheorghe Iovan
Tehnoredactor: Ameluța Vișan
Coperta: Monica Balaban

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ANEFI, ICBAL

Poeemele homerice în versiuni românești și turcești : o abordare contrastiv-tipologică / Icbal Anefi. - București : Editura Universitară, 2022

ISBN 978-606-28-1466-3

82.09

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062814663

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2022
Editura Universitară
Editor: Vasile Muscalu
B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București
Tel.: 021.315.32.47
www.editurauniversitara.ro
e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021.315.32.47 / 0745 200 718/ 0745 200 357
comenzi@editurauniversitara.ro
www.editurauniversitara.ro

CUPRINS

PREFAȚĂ (P. Gh. BÂRLEA) / 9

SIGLE ȘI ABREVIERI / 13

INTRODUCERE / 19

1. Motivație / 19
2. Stadiul cercetărilor / 21
3. Materialul de lucru / 22
4. Metodele de lucru / 25
5. Precizări terminologice / 35

CAPITOLUL I

**OPȚIUNI ȘI FORMULE ALTERNATIVE ÎN TRADUCEREA
TEXTELOR HOMERICE / 38**

- 1.1. Traducerea textelor literare – implicații socio-lingvistice și culturale / 38
- 1.2. Traducerea ca procesualitate și produs / 39
- 1.3. Traducerea ca adaptare culturală / 41
- 1.4. Traducerea ca interacțiune verbală interculturală / 43
- 1.5. Opțiunile traductologice ca act identitar / 49
- 1.6. Identitate culturală sau subiectivitate interpretativă? / 51
- 1.7. Rolul și importanța traducerilor în spațiul cultural / 56
- 1.8. Concluzii cu privire la opțiunile și formulele traductologice / 58

CAPITOLUL AL II-LEA

**ETAPE ALE TRADUCERII TEXTELOR HOMERICE ÎN ROMÂNĂ
ȘI TURCĂ / 59**

- 2.1. Problema homerică / 59
 - 2.1.1. Homer și posteritatea sa / 59
 - 2.1.2. Călătoriile textelor homerice / 61
- 2.2. Evoluția traducerii textelor homerice în limba română / 65
 - 2.2.1. Etapa deschizătorilor de drumuri / 66
 - 2.2.1.1. Costache D. Aristia / 66
 - 2.2.1.2. Ioan D. Caragiani / 72
 - 2.2.2. Etapa „marilor elanuri” / 75
 - 2.2.2.1. George Murnu – poetul homerid / 75

- 2.2.2.2. George Coșbuc și varianta românească de traducere „în suveică” / 81
- 2.2.2.3. Cezar Papacostea și interpretarea erasmică a elinei / 85
- 2.2.2.4. Eugen Lovinescu – traducerea din perspectiva teoriei „mutației valorilor estetice” / 91
- 2.2.3. Etapa traducerilor academice / 98
 - 2.2.3.1. Impactul traductologiei asupra versiunilor românești din textele homerice / 98
 - 2.2.3.2. Radu Hâncu și prima versiune integrală în proză a „Iliadei” / 101
 - 2.2.3.3. Dan Slușanschi și triumful versiunilor academice în limba română / 104
 - 2.2.3.4. Concluzii cu privire la traducerile poemelor homerice în limba română / 111
- 2.3. Evoluția traducerii textelor homerice în limba turcă / 115
 - 2.3.1. Informații despre traducerea lui Sadullah Paşa / 115
 - 2.3.2. Traducerea lui Naim M. Fraşeri / 116
 - 2.3.3. Traducerea lui Hilmi din Salonic / 116
 - 2.3.4. Celâl Arıkdemir – prima redactare în alfabet latin / 117
 - 2.3.5. Ahmet Cevat Emre – prima traducere integrală a „Iliadei” / 117
 - 2.3.6. Yaşar Nabi – între biografie și traducerea liberă / 118
 - 2.3.7. Azra Erhat și Abdul Kadir – știința și poezia în slujba versiunilor turcești a poemelor homerice / 120
 - 2.3.8. „Traducerea” lui Derya Ozturk – o primă mostră de prelucrare a unui text în turcă / 124
 - 2.3.9. Traducerea academică a Semei Sandalçı / 124
 - 2.3.10. „Traduceri ale traducerilor” sau traducerile indirecte / 125
 - 2.3.11. Re-traduceri, prelucrări și parafrazări ale „Iliadei” și „Odiseei” în zilele noastre / 126
 - 2.3.12. Concluzii cu privire la traducerile poemelor homerice în limba turcă / 128
- 2.4. Concluzii cu privire la etapele traducerii textelor homerice în română și turcă / 130

**CAPITOLUL AL III-LEA
ASPECTE LEXICO-SEMANTICE ȘI GRAMATICALE ALE
TEXTULUI HOMERIC / 133**

- 3.1. Particularități ale textului-bază / 133
 - 3.1.1. Structura compozițională a textului analizat / 133
 - 3.1.2. Gramatica textului-bază și implicațiile sale stilistico-pragmatice / 133

- 3.1.2.1. Verbul / 133
- 3.1.2.2. Adverbul / 137
- 3.1.2.3. Substantivul / 138
- 3.1.2.4. Adjectivul / 139
- 3.1.2.5. Pronumele / 140
- 3.1.2.6. Conectorii frastici și transfrastici / 140
- 3.1.2.7. Sintaxa propoziției și a frazei / 141
- 3.2. Analiza versiunilor românești / 143
 - 3.2.1. Corpusul de texte / 143
 - 3.2.2. Morfo-sintaxa versiunilor românești / 144
 - 3.2.2.1. Verbul / 144
 - 3.2.2.2. Adverbul / 147
 - 3.2.2.3. Substantivul / 148
 - 3.2.2.3.1. Numele proprii / 148
 - 3.2.2.3.2. Numele comune / 152
 - 3.2.2.4. Adjectivul / 154
 - 3.2.2.5. Pronumele / 156
 - 3.2.2.6. Conectorii sintactico-discursivi / 158
 - 3.2.2.7. Sintaxa propoziției și a frazei / 159
 - 3.2.2.8. Observații cu privire la strategiile traductologice în versiunile românești / 161
- 3.3. Analiza versiunilor turcești / 163
 - 3.3.1. Particularități ale sistemului limbii turcești / 163
 - 3.3.2. Aspectul discursiv-sintactic al traducerilor în limba turcă / 169
 - 3.3.3. Corpusul de texte / 171
 - 3.3.4. Analiza particularităților fonetice, lexicale, gramaticale și pragmatico-stilistice / 173
 - 3.3.4.1. Fenomene fonetice specifice / 173
 - 3.3.4.2. Aspecte lexico-semantice / 176
 - 3.3.4.3. Morfo-sintaxa versiunilor turcești ale „Iliadei” / 177
 - 3.3.4.3.1. Verbul / 177
 - 3.3.4.3.2. Adverbul / 182
 - 3.3.4.3.3. Substantivul / 185
 - 3.3.4.3.3.1. Numele proprii / 185
 - 3.3.4.3.3.2. Numele comune / 188
 - 3.3.4.3.4. Adjectivul / 192
 - 3.3.4.3.5. Pronumele / 193
 - 3.3.4.3.6. Sintaxa propoziției și a frazei / 195
 - 3.3.5. Poezie și proză în traducerile moderne ale poemelor homerice în limba turcă / 196

3.4. Strategii traductologice în versiunile românești și turcești ale poemelor
homerice / 198

CONCLUZII GENERALE / 204

BIBLIOGRAFIE / 210

1. Surse / 210

1.1. Ediții ale textului-bază / 210

1.2. Ediții în limba română / 210

1.2.1. *Iliada* / 210

1.2.2. *Odiseea* / 211

1.2. Ediții în limba turcă / 212

1.3.1. *Iliada* / 212

1.3.2. *Odiseea* / 212

2. Referințe / 212

3. Dicționare / 218

PREFAȚĂ

P. Gh. Bârlea

Axată deopotrivă pe problematica istoriei limbii literare și traductologiei, ineditul cercetării întreprinse de Icbal S. Anefi provine din dubla perspectivă a confruntării unor texte literare: o dată, între o limbă-bază și o limbă-țintă și încă o dată, între două limbi-țintă. Dacă ținem seama și de faptul că limba A nu este deloc la îndemâna oricui, căci este vorba despre un idiom vechi, special, transmis posterității exclusiv în varianta poetică a textelor homerice, avem deja o primă idee despre sarcina dificilă asumată de tânăra cercetătoare. Dacă adăugăm și faptul că obiectul cercetării este reprezentat de două idiomuri moderne, total diferite ca familie genealogică și ca structură tipologică, atunci avem imaginea aproape completă a demersului în care s-a implicat Icbal Anefi. Limba B1 și limba B2 sunt româna, respectiv turca, adică cea uzuală și cea maternă pentru autoarea studiului de față, ambele fiind tratate din perspectivă preponderent diacronică, detaliu care desăvârșește configurația parcursului filologic în care s-a angajat autoarea.

Premisa de la care a pornit este clar exprimată în capitolul introductiv, redactat după toate regulile unui studiu clasic: există o relație biunivocă între stadiul de dezvoltare a unei limbi moderne și traducerea poemelor homerice (ca a oricărei capodopere a literaturii universale, de altfel) – fiecare contribuind la buna evoluție a celeilalte. Pe de altă parte, tratarea acestor traduceri din dublă perspectivă contrastiv-tipologică poate da seama de funcționarea unor mecanisme ale generării structurilor lingvistice, de mentalitățile fiecărei comunități umane pentru care s-au realizat respectivele traduceri, având în vedere relația limbă-gândire.

Corpusul de texte este alcătuit pe măsura demersului analitic propus. Circa zece versiuni din fiecare limbă modernă (reunind, în proporții diferite, *Iliada* și *Odiseea*) sunt confruntate cu textul homeric, în ediții de înaltă ținută academică.

Metodele, principiile și instrumentele de lucru sunt impuse, firesc, de obiectivele deja amintite aici. Ele țin de lingvistica diacronică, de gramatica contrastiv-tipologică, de traductologie, de teoria mentalităților, fiecare cu subdomeniile specifice.

Structura lucrării este echilibrată, introducerea pregătind buna receptare a întregii cercetări, iar capitolul I realizând o trecere în revistă a problemelor teoretice și practice ale traductologiei. O istorie detaliată a versiunilor din poemele homerice în cele două limbi urmată de o analiză gramaticală a unor fragmente reprezentative din ambele serii de versiuni constituie esența lucrării. Mai precis, analizele vizează aspecte fonologice ale textelor, fenomene morfologice și sintactice în procesul transferului lingvistic, particularități pragmatico-stilistice.

Concluziile formulate confirmă premisele de la care a pornit cercetarea și aduc în atenție multe alte aspecte legate de actul traducerii marilor opere ale omenirii.

Printre observațiile cu caracter general, atrage atenția constatarea că nicăieri, în versiunile cercetate, nu se pune problema vreunei strategii, metode și proceduri *anume*, adică unică și sistematic aplicată. Analizele operate pe versiunile din două limbi diferite, realizate în epoci diferite, respectiv în condiții istorice diferite, duc la concluzia că este vorba întotdeauna despre tendințe predominante relativ vizibile, dar nu despre exclusivitate. Realitatea este că toate, absolut toate versiunile românești și turcești sunt rezultatul unei abordări traductologice polifonice. Sunt traduceri literale și literare, pe parcursul aceluiași text, cu intervenții nuanțate și contradictorii, uneori (adjoncții, pierderi de elemente lexico-semantică și gramaticale sau stilistice), cu impregnarea mai subtilă sau mai ostentativă a mentalităților timpului și locului în care s-a făcut traducerea, cu marcarea personalității tălmăcitorului. Altfel spus,

ca orice altă traducere, și acestea sunt integrate – firesc, omenește vorbind – în cultura mediului lingvistic al textului nou realizat.

În lucrarea pe care o discutăm aici se vorbește despre principiul lansat – cu mare succes, la vremea respectivă – de Walter Benjamin, în „Prefața” la versiunea germană realizată de el din *Poeme în proză*, volumul lui Charles Baudelaire, în 1923 (cf. Charles Baudelaire, *Tableaux Parisiens*. Traducere germană cu o prefață despre sarcina traducătorului, versiune franceză și germană, Verlag von Richard Weißbach, Heidelberg 1923. - https://dero.abcdef.wiki/wiki/Walter_Benjamin#Ein%C3%BChrungen), și anume, „principiul eliberării limbajului pur”. Mai exact, „limbajul pur” dintr-un text original este eliberat din captivitate prin traducere, dacă aceasta este de bună calitate. Exemple celebre sunt traducerile făcute de Sf. Jeronim din *hebraica veritas* (și nu direct din *Septuaginta*, de fapt, nu numai din aceasta, cum s-a constatat de curând), de Johann Heinrich Voss din *Iliada* și *Odiseea*, de Hölderlin din tragediile lui Sofocle (*Antigona* și *Oedip rege*) și din *Imnurile* lui Pindar ș.a. Ulterior, s-au pus în circulație două idei care au nuanțat teoria lui W. Benjamin. Întâi, că respectivii mari traducători, ca oricare alții, au descătușat limbajul pur al originalului doar ca să-l încătușeze din nou, fiecare în propria limbă. Altfel spus, au schimbat o carceră cu alta, din alt spațiu istorico-geografic și spiritual-lingvistic. Apoi, o cercetare recentă, întreprinsă de Marc Delaunay, de la Universitatea Liberă din Bruxelles (în numărul aniversar, 50, al revistei bruxelleze de traductologie *Equivallences*, 2021, coordonată de Christian Balliu și Françoise Wuilmart) arată că simplul fapt de a-și fi reluat idei mai vechi (din 1916) despre teoria generală a limbajului în prefața la traducerea sa și în contextul explicării strategiilor sale traductologice l-au plasat pe W. Benjamin în mod eronat printre părinții traductologiei ca știință de sine stătătoare din sfera largă a științelor cuvântului (cf. discuția la Muguraș Constantinescu, „False mituri despre traducere”, în *România literară*, nr. 26, 18 iunie 2021, p. 23.).

Lucrarea deschide noi direcții de cercetare în domeniul contactului lingvistic de tip traducere, mai ales cu privire la relația turco-română.

Stilul expunerii se caracterizează, prin claritate și corectitudine, prin nivelul științific al demonstrațiilor și analizelor, precum și prin corecta utilizare a terminologiei de specialitate.

SIGLE ȘI ABREVIERI

1. Sigle

1.1. Ediții de texte grecești

H – Monro-Allen = *Homeri Opera*, Ed. D.B. Monro and T.W. Allen, 1917–1920, (5 volumes: *Iliad* = 3rd edition, *Odyssey* = 2nd edition), Oxford: University Press.

H, *Il.* – Murray = *Homer: Iliad*, 1999, Ed. Augustus Taber Murray, 2 vols., revised by William F. Wyatt, Harvard University Press

H, *Od.* – Murray = *Homer: Odyssey*, 1995, Ed. Augustus Taber Murray, 2 vols., revised by George E. Dimock, Harvard University Press.

H-*Il./Od.* – Perseus = *Homeri Opera* in five volumes. Oxford, Oxford University Press. 1920. Ed. A. Rogers Benner and Thomas B. Seymour, versiune electronică Perseus, cf. <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0133>

1.2. Ediții în limba română

1.2.1. *Iliada*

CA = Homer, *Iliada, Tom I. Rapsodiile I–VI*. Traducere (în versuri albe) de D. C. Aristia, Tipografia lui Eliad, București, 1837.

DS – *Il.* = Homer, *Iliada*. Traducere în hexametri, cu o postfață, bibliografie și indici de Dan Slușanschi și ilustrată de Mihai Coșulețu, Editura Humanitas, București, 2012.

GM – H, *Il.* = Homer, *Iliada*. În românește de George Murnu. Premiul cel Mare al Academiei Române, Cultura Națională, București, 1920.

GM – H, *Od.* = Homer, *Iliada*. Traducere în metru original de George Murnu. Studiu introductiv și note de D. M. Pippidi. Ediție definitivă, Editura pentru Literatură Universală, București, 1967.

HD = Homer, *Iliada*. Traducere [în proză] de Radu Hâncu, Sanda Diamantescu. Vol. I–II, Editura Minerva, București, 1981.

1.2.2. *Odiseea*

IC = Homer, *Odiseea. Batrachomyomachia – Războiul șoarecilor cu broaștele*. Traducere în proză, note și prezentări de Ioan Caragiani/

Argument. Note asupra ediției de Ion Acsan, Iași: H. Goldner /București: Editura MondoRo, 1876/2011.

GC = Homer, *Odiseea*. Vol. I–II. Traducere de George Coșbuc. Ediție îngrijită de I. Sfetea și Șt. Cazimir. Prefață de Șt. Cazimir, București: Editura pentru Literatură, 1916/1966.

GM – II. = Homer, *Odiseea*. Traducere de George Murnu. Studiu introductiv și note de D. M. Pippidi. Ediție definitivă, București: Editura Univers, 1928/1971.

CP = Homer, *Odysseia*, I–XII. Traducere de Cezar Papacostea. Introducere, notă asupra ediției, note și indice de Ioana Costa, București: Editura Muzeului Literaturii Române, 1929/2013.

EL = Homer, *Odiseea*. Traducere de Eugen Lovinescu. Text revizuit și note de Traian Costa. Studiu introductiv și indice de Mihai Nasta, București: Editura pentru Literatură, 1935/1963.

DS – H., *Od.* = Homer, *Odysseia*. Traducere în hexametri, cu postfață, bibliografie și indici de Dan Slușanschi și ilustrată de Dan Rădvan. Revizuri și completări de Octavian Gordon și Francisca Băltăceanu, București: Editura Humanitas, 2012.

1.3. Ediții în limba turcă

1.3.1. *Iliada*

ACV = Homeros, *İliada: Ilias destanı*. Traducere Ahmet Cevat Emre, İstanbul: Varlık Yayınları, 1971.

ASE = Homeros, *İlyada*. Trad. Dr. Arın (Saffet) Engin, İstanbul: Atatürkkent, 1958.

EK – H., *Il.* = Homeros, *İlyada*. Traducere Azra Erhat & A. Kadir, İstanbul: Can Sanat Yayınları, 1958-1962/2016⁵.

FK – H., *Il.* = Homeros, *İlyada*. Traducere de Fulya Koçak, Ankara: Arkadaş, 2004/2016⁸.

SS = Homeros. *İlyada*, Traducere de Doç. Dr. Sema Sandalçı, İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, 2016.

1.3.2. *Odiseea*

CU = Homeros. *Odisseia*. Traducere Celâl Üster. İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2010.

EK – H., *Od.* = Homeros, *Odysseia*, Cev. Azra Erhat - A. Kadir, İstanbul: Sander Yayınları, 1973/2010.

FK – H., *Od.* = Homeros. *Odysseia*. Traducere Fulya Koçak, Ankara: Arkadaş, 2009.

1.4. Instrumente de lucru

Bailly = A. Bailly, 2000, *Dictionnaire grec-français*, Rédigé avec le concours de E. Egger, L. Séchan et P. Chantraine, Paris: Hachette.

DEEL = Ernout, A. et Meillet, A., 2001¹¹, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Paris: Klincksieck (Ed. I: 1932).

DEX = *** 1998², *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX), București: Univers Enciclopedic.

DLR = *Dicționarul limbii române*. Vol. I-XIX. Coord. G. Mihăilă și M. Sala, București: Editura Academiei Române, 2011.

DȘL = BIDU-VRĂNCEANU, Angela, CĂLĂRAȘU, Cristina, IONESCU-RUXĂNDIOIU, Liliana, MANCAȘ, Mihaela, PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, *Dicționar de științe ale limbii*, București: Editura Nemira, 2005².

EMR = HASDEU, Bogdan-Petriceicu, 1974-1976, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, Vol. I-II – 1974; vol. III – 1976. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncuși, București: Minerva (Ed. I: 4 vol., București, Stabilimentul Socec-Teclu, 1887-1898).

GALR = GUȚU ROMALO, Valeria (coord.), *Gramatica limbii române*, Vol. I. *Cuvântul*, Vol. al II-lea. *Enunțul*, București: Editura Academiei Române, 2005.

GAR = *Gramatica limbii române*, vol. I-II, București: Editura Academiei, 1966 (1968).

GBLR = PANĂ DINDELEGAN, Gabriela (coord.), *Gramatica de bază a limbii române*, București: Editura Academiei Române, 2010.

Index Anatolicus = NIȘANYAN, Sevan, 2011², *Index Anatolicus. Türkiye yereleşim birimlervanteri* cf. <http://nisanyanmap.com/>?

MENINSKI = Franciscus a Mesgnien Meninski, 1680, *Thesaurus linguarum orientalium, Turcicae, Arabicae, Persicae ... et grammatica Turcica cum adjectis ad singula ejus capita praeceptis grammaticis Arabicae et Persicae linguae etc.*, Vol. I-IV, Vienna – Austria.

NIȘANYAN = Sevan Nișanyan, 2008⁵, *Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü* (*Dicționar etimologic al turcei contemporane*), cf. versiune electronică nisanyansozluk.com.

TDK = *Büyük Türkçe Sözlük Turkish Language Association*, cf. Tdkterim.gov.tr. Archived from the original on 2013-03-28. Retrieved 2013-03-29.

TS = 2005, *Türkçe Sözlük* (*Dicționar al limbii turce*), Ankara: Türk Dil Kurumu Academia.

2. Abrevieri

Ac. = acuzativ
adj. = adjectiv, adjectival
adv. = adverb, adverbial
afirm. = afirmativ
apoz. = apoziție, apozitiv, apozițional
ar. = arabă
art. = articol, articulat
Atr. = atribut
CAgent = complement de agent
CC_x = complement circumstațial de...
CD = complement direct
CI = complement indirect
comp. = comparativ
compl. = complement
conj. = conjuncție
coord. = coordonare, coordonat(or)
cop. = copulativ
D. = dativ
des. = desinență
dial. = dialect, dialectal
ebr. = ebraică
engl. = engleză
f. = feminin
fr. = franceză
G. = genitiv
ger. = gerunziu
germ. = germană
GN = grup nominal
gr. = greacă
GV = grup verbal
ibid. = *ibidem*
id. = *idem*
imper. = imperativ
impers. = impersonal
impf. = imperfect
ind. = indicativ
inf. = infinitiv
inter. = interogativ
interj. = interjecție, interjecțional

intr. = intransitiv
invar. = invariabil
it. = italiană
înv. = învechit
lat. = latină
loc. = locuțiune
LVT = locuțiune verbală românească cu termen-cheie de origine
turcească
m. = masculin
m. m. pf. = mai-mult-ca-perfect
N. = nominativ
n. = neutru
neart. = nearticulat
neg. = negativ
n. p. = nume predicativ
P., prop. = propoziție, propozițional
part. = participiu
PA = propoziție atributivă
pers. = persoană, personal
pf. c. = perfect compus
pf. s. = perfect simplu
pl. = plural
PP = propoziție principală
PPred = propoziție predicativă
pred. = predicat, predicativ
pref. = prefix
prep. = prepoziție, prepozițional
prez. = prezent
pron. = pronume, pronominal
ptg. = portugheză
R = radical
refl. = reflexiv
rom. = română
S = subordonată
Sb = subiect, subiectivă
sg. = singular
slv. = slavonă; (limbi) slave
sp. = spaniolă
subst. = substantiv, substantival
suf. = sufix
tc. = limba turcă

TC = termen-cheie de origine turcească din structura unei locuțiuni
verbale românești
tranz. = tranzitiv
v. = vechi
vb. = verb
V. = vocativ
VF = vocabularul fundamental (fondul principal de cuvinte)

INTRODUCERE

1. Motivație

Lucrarea de față își propune să realizeze o imagine „în oglindă” a istoriei principalelor traduceri din poemele homerice *Iliada* și *Odiseea* în două limbi moderne – româna și turca. Demersul nostru este, înainte de orice, unul de *istorie a limbii literare*, abordată din perspectivă strict lingvistică, dar și din perspectivă culturală.

Premisa de la care pornim este că maturitatea unei limbi literare naționale se verifică prin confruntarea cu textele mari ale capodoperelor din literatura universală, alături de proba esențială, aceea a capacității de a genera propriile creații originale în spațiul cultural-lingvistic respectiv. Pe de altă parte, traducerea unor astfel de opere contribuie efectiv la dezvoltarea limbii literare beneficiare, sub toate aspectele posibile – lexical, semantic, gramatical, stilistic. Pentru un cercetător al structurilor limbii, este dincolo de orice îndoială că asemenea traduceri facilitează procesul de îmbogățire, nuanțare și plasticizare a limbilor primitoare.

În al doilea rând, lucrarea noastră vizează domeniul traductologiei. Analiza paralelă a unor texte de o asemenea importanță în istoria universală a spiritualității ne poate ajuta să înțelegem mai bine mecanismele fundamentale ale actului traducerii, în detaliile lor, aplicate pe două limbi date, și resorturile receptării unor capodopere ale creației literare antice în lumea modernă, în principiu.

Am ales perspectiva comparativă din motive subiective, în primul rând, ca persoană care aparține în egală măsură celor două limbi și culturi. Dar, la aceste circumstanțe personale s-a adăugat și ideea că între cele două limbi există în mod obiectiv o legătură istorică, bazată pe apartenența istorico-geografică la un spațiu comun cu mari resurse spirituale și prin relațiile politico-economice și administrativ-culturale care depășesc, în timp, un mileniu și jumătate de concretizări fertile. Pe de altă parte, deși ambele limbi și culturi aparțin Balcanilor, evoluția lor a fost destul de diferită. Turcia s-a dezvoltat, pe o perioadă lungă de timp, ca un imperiu – care a absorbit elemente de cultură materială și spirituală de la mai multe alte popoare și apoi le-a redifuzat spre toate zările, le-a sintetizat etc., după dinamica firească a circulației valorilor umane, pe când România s-a

coagulat într-un stat unitar relativ mic destul de târziu, într-un spațiu bine determinat atât istorico-geografic, cât și spiritual, dezvoltându-și o cultură specifică. În plus, vorbim despre două limbi din familii genealogice diferite și cu tipologii structurale diferite. Este firesc să ne așteptăm la mari diferențe de echivalare a aceluiași text grecesc, de vreme ce o versiune este realizată într-o limbă flexionară, iar alta – într-o limbă aglutinantă. De asemenea, ne așteptăm, principial, ca istoria receptării poemelor homerice să fie foarte diferită într-un mare imperiu, cu o evoluție culturală foarte veche și foarte eterogenă, în unitatea ei structurală, față de aceea dintr-o cultură dezvoltată într-o comunitate etno-lingvistică relativ mică, aflată la margine de imperii, unde sindromul „insularității” și al „pierderii forței valorilor” spre țărnicurile îndepărtate funcționează în absolut orice domeniu al vieții sociale.

Cu toate acestea, am constatat, chiar de la începutul demersului nostru, că între istoriile evoluției traducerilor din Homer în cele două limbi balcanice moderne există mai multe similitudini decât ar fi fost de crezut. În istoria culturii, diferențele de statut social-administrativ, de putere militară și politică nu dau tonul chiar întotdeauna – aceasta este una dintre lecțiile pe care ni le oferă Homer, în contextul cercetat de noi. De exemplu, în ambele culturi, traducerile din Homer sunt atestate târziu – practic, abia din secolul al XIX-lea, dacă nu luăm în considerare încercările fragmentare anterioare – nici acelea mai vechi de secolul al XVIII-lea. Dar există un avans de circa o jumătate de secol al traducerilor mai consistente și încredințate tiparului în spațiul românesc față de cel turcesc, ceea ce poate părea bizar, având în vedere condițiile materiale și culturale dintre cele două spații etnolingvistice, net în favoarea celui din urmă. A funcționat aici, desigur, apartenența românei la familie limbilor romanice și, prin acestea, la cultura occidentală, în timp ce cultura turcească s-a hrănit preferențial din bogata și străvechea spiritualitate orientală. Putem spune, așadar, că principiul compensației structurale care funcționează la contactul dintre două limbi este aplicabil și în cadrul mai largit al culturii, în întregul ei. Există întotdeauna anumiți factori de detaliu care favorizează, completează, nuanțează evoluțiile specifice dintr-o cultură, pentru a o face compatibilă cu alta. Ca să nu mai vorbim despre universaliiile gândirii umane, corespunzătoare universalii lor lingvistice.

Pornind de la aceste considerații, ne-am propus ca în paginile care urmează să stabilim câteva date esențiale despre evoluția traducerilor efectuate din *Iliada* și *Odiseea* în română și turcă, sub diverse aspecte: contextul istoric și cultural al apariției diverselor versiuni; implicarea instituțiilor oficiale în actul publicării și susținerii traducerilor; strategiile traductologie adoptate de diferitele generații de tălmăcitori; nu în ultimul